

راهکارهای پیشگیری از طلاق عاطفی زوجین در خانواده ازدیدگاه امام

خامنه ای

سمیه رضایی^۱

خاتون سهراب پور^۲

چکیده

طلاق به عنوان مبعوض ترین حلال در اسلام شمرده می شود در مقابل ازدواج که محبوب ترین امر در اسلام است، پس برای حفظ محبوب ترین در اسلام باید راهکارهایی را ارائه کرد که باعث تقویت نظام خانواده و به تبع آن جامعه اسلامی شود و هرچند اسلام طلاق را حرام نمی داند و آن را در شرایطی جایز می داند اما با آسان گیری در طلاق نیز مخالف می باشد در جامعه کنونی ما علاوه بر طلاق قانونی بیشتر خانواده ها دچار طلاق عاطفی هستند که تبعات منفی آن در تربیت فرزندان و روابط بین زوجین و عدم پایداری خانواده دیده می شود، اما در مقابل طلاق رسمی طلاق عاطفی کمتر مورد بررسی قرار گرفته، هرچند کتابها و مقالاتی در این مورد نوشته شده اما در مقاله پیش رو با توجه به نیاز پرداخته شدن به این امر مهم و پیشگیری از وقوع طلاق عاطفی بین زوجین با هدف تداوم ازدواج و تحکیم نهاد خانواده با تاکید بر بیانات مقام رهبری این امر می پردازد، ضرورت پرداختن به این مهم بخاطر این است که طلاق عاطفی قابل برگشت است و هنوز زوجین امکان ترمیم رابطه را دارند تا در کانون خانواده به اهداف عالی ازدواج دست یابند، طلاق عاطفی با ازبین رفتن صمیمیت و روابط عاطفی میان زوجین به وجود می آید، از جمله راهکارهای پیشگیری از طلاق عاطفی زوجین بین زوجین به دو قسم راهکارهای رفتاری و گفتاری اشاره شده است از راهکارهای رفتاری، ابراز محبت، حفظ ایمان و تقوا، گذشت، توجه به نیازهای جنسی و راهکارهای گفتاری مثل صداقت، عدم درگیری کلامی اشاره شده، پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی به شیوه کتابخانه ای با مطالعه آیات و روایات و تاکید بر بیانات رهبری انجام شده است.

^۱-طلبه سطح سه موسسه آموزش عالی فاطمه معصومه سلام الله علیها

بندرعباس، ometaha313@gmail.com

^۲.طلبه سطح سه. موسسه آموزش عالی فاطمه معصومه سلام الله علیها بندر عباس

کلیدواژه‌ها: خانواده، عاطفه، طلاق، امام خامنه ای

مقدمه

پرداختن به خانواده اگرچه جدید نیست اما همچنان جدی است. خانواده بنیادی‌ترین سلول پیکره‌ای به نام جامعه است و در پیدایش افکار و اخلاق جامعه و ایجاد یک هویت جمعی اثر گذار است، بهترین بستر را برای تامین امنیت و آرامش روانی، پرورش نسل جدید و رفع مشکلات فراهم کند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم می‌فرمایند: «در اسلام بنایی گذاشته نشده است که نزد خدا محبوب تر و بهتر از ازدواج باشد». ارتباط، نگاره ای است برای سنجش افراد و وسیله ای است برای تغییر در سطح رفتار. زمینه‌هایی در ارتباط اشخاص در طول زندگی شان به وجود می‌آید و بر تمام روابط آنها تأثیر می‌گذارد. از جمله آن، ارتباط زن و مرد در قالب ازدواج است که از دقیق‌ترین و ظریف‌ترین نوع ارتباط‌هاست، مراقبت از این نهاد مقدس در برابر آسیب‌ها بسیار ضروری است، مهمترینو تلخ‌ترین آسیب برای این نهاد طلاق است و از دیدگاه اسلام طلاق یک عنصر نجاتبخش و رهایی‌آور است، اسلام طلاق را به خاطر هوسرانی که ریشه در تنوع طلبی دارد نمی‌پذیرد و آن را نهی کرده و فرو پاشی خانواده را که کانون تربیت نسل توحیدی است نمی‌پذیرد، اما در عین حال اگر امکان سازش بین همسران وجود نداشته باشد به هر دلیلی امکان تداوم آن وجود نداشته باشد طلاق را راه نجات برای همسران قرار داده است، جامعه کنونی علاوه بر درگیری با معزل طلاق رسمی و قانونی درگیر یک نوع طلاق دیگریاز طلاق در بین زوجین به نام طلاق عاطفی است، درپیشگیری ازطلاق عاطفی عواملی وجود دارد که می‌توان آن را شناخت و بر روی آن کار کرد بنابراین محوری‌ترین سوال مقاله این است؛ از منظرآیات و روایات و دیدگاه امام خامنه ای مدظله‌العالی چه راهکارهایی برای پیشگیری ازطلاق عاطفی زوجین درخانواده وجود دارد؟ طلاق عاطفی چیست؟ آیاازبین رفتن صمیمیت برطلاق عاطفی خانواده تأثیردارد؟ راهکارهای زبانی در تقویت پیشگیری ازطلاق عاطفی خانواده چه تأثیری دارد؟ وقتی ارتباط عاطفی زوجین سلامت خود را از دست دهد، در درجه اول گسترش خلأهای عاطفی رخ می‌دهد. وقتی خلأها، بروز کند، به دنبال آن مشکلاتی به وجود می‌آید. خانواده‌ای که در تقویت و شناخت راه‌های تقویت روابط بی‌توجه باشد قطعاً با مشکلاتی روبرو

¹-عاملی، وسائل الشیعه، ج 14، ص 3

خواهند بود، در این باره کتابها و مقالاتی تدوین شده است، از جمله کتابهای: جدایی خاموش، طلاق عاطفی و مقالاتی مثل بررسی تاثیر طلاق عاطفی بر عملکرد خانواده، طلاق عاطفی و راهکارهای قرآنی پیشگیری از آن، در مقاله حاضر با مطالعه بیانات مقام معظم رهبری و بررسی آیات و روایات راهکارهایی برای خانواده ها ارائه می شود تا بتواند در تقویت روابط آنها موثر باشد و از طلاق عاطفی بین زوجین جلوگیری شود. در روایات داریم که ازدواج کنید و بدانید که از خوشبختی مرد مسلمان این است که زنی را نفقه بدهید، هیچ چیز نزد خداوند در اسلام مبعوض تر از خانه نیست که با طلاق ویران شود و هیچ چیز نزد خداوند در اسلام دوست داشتنی تر از خانه نیست که با ازدواج آباد شود. (امام صادق علیه السلام کافی جلد ۵ صفحه ۳۲۸ حدیث ۱)

1. مفهوم شناسی

1.1.1. عاطفه

عاطفه در لغت از ریشه عطف است و به معنای توجه مهربانانه، تمایل، روی آوردن مهرورزی به دیگری است. عاطفه یا علاقه یک "حالت روحی یا جسمی" است که غالباً با یک احساس یا نوعی عشق همراه است. "عاطفه" به طور عامیانه برای نشان دادن یک احساس یا نوعی عشق مورد استفاده قرار می گیرد، چیزی بیش از حسن نیت یا دوستی. اهمیت موضوع از آنجا مشخص می شود که در قرآن و روایات ائمه علیهم السلام به این موضوع فراوان اشاره و بر آن تأکید شده است. خداوند می فرماید: «فِيمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ...» به برکت رحمت الهی، در برابر آنان نرم (و مهربان) شدی! و اگر خشن و سنگدل بودی، از اطراف تو، پراکنده می شدند»^۱

منظور از عاطفه این است که در انسان کششهایی وجود دارد که بر اساس توجه به خود و تأمین احتیاجات و منافع فردی نیست بلکه در افقی برتر این نوع گرایش ها است. مانند: دوستی، مهر، محبت نسبت به همسر و همدردی با او و از خود گذشتگی. از این نوع گرایش ها که توجه انسان را به طور آگاهانه از محور خود خارج و به سمت غیر معطوف می کند.^۲

حضرت علی علیه السلام می فرماید: «من شرفت نفسه كثرت عواطفه؛ کسی که نفس او شریف باشد، عواطف، مهر و شفقت او بسیار شود.»^۳

^۱-آل عمران: 159

^۲-فقیهی، نگاه تربیتی به روابط عاطفی زوجین در آموزه های دینی، ص 75-101

^۳-آمدی، غررالحکم در الکلم، ج 1، ص 562

1.2. خانواده

خانواده یا خانوار به گروه دو یا چند نفره ای اطلاق می شود که با هم زندگی می کنند.^۱ جامعه شناسان در تعریف خانواده هم داستان نیستند. شماری آنان بر تعاریف سنتی تر از خانواده تاکید دارند. این تعاریف بیشتر خانواده های هسته ای، ناهم جنس گرا و متمرکز بر رابطه های خونی (والدین، فرزندان، خواهران، برادران) را شامل می شوند.^۲

خانواده طبیعی ترین واحد تولید مثل و فراگیری واحد اجتماعی است. خانواده نیروی انسانی جامعه را فراهم می آورد. بنابراین سلامت همه جانبه اعضا در سلامت اجتماعی تاثیر اساسی دارد.^۳ خداوند در قرآن می فرماید: «وخلقناکم ازواجاً و شمارا به صورت زوج ها آفریدیم.»^۴

1.3. طلاق

طلاق در لغت: واژه طلاق در لغت به معنی بیزاری و جدایی کامل است، و در لغت عرب، واژه تطلیق بیشتر برای گسست پیوند زناشویی به کار می رود طلاق در اصطلاح این چنین تعریف شده است که: «و شرعاً ازاله قید النکاح بصیغه طالق و شبهها.» طلاق عبارت از زایل کردن قید ازدواج با لفظ مخصوص «انت طالق» و شبیه آن، می باشد.

در اصطلاح حقوقی طلاق عبارت است از: جدا شدن زن از مرد، به سبب انحلال نکاح دائم، با شرایط و تشریفات خاص از جانب مرد یا نماینده قانونی او، که با حکم دادگاه انجام می شود. در اصطلاح حقوقی، طلاق این گونه تفسیر شده است: «طلاق ایقاعی است که به موجب آن، مرد به اذن یا حکم دادگاه زنی را که به طور دائم در قید زناشویی اوست، رها می سازد، در شریعت نیز، گسست پیوند زناشویی به فسخ یا طلاق صورت می گیرد، انواع طلاق در یک نگاه طلاق را به چهار نوع می توان تقسیم نمود: 1- طلاق رجعی، که طی آن، مرد بعد از طلاق و قبل از سرآمدن مدت «عده»، می تواند بدون عقد، به زن خود رجوع کند. 2- طلاق بائن، که طی آن، مرد بعد از جدایی، حق رجوع به زن خود را بدون عقد مجدد ندارد. 3- طلاق خلع، که در آن زن نسبت به شوهرش کراهت دارد و با بخشیدن داراییهایش از شوهر می خواهد تا او را طلاق دهد. 4- طلاق مبارات، نیز هنگامی صورت می گیرد که زن و شوهر متقابلاً از یکدیگر بیزار شده اند و بر خلاف طلاق خلع که در آن زن برای تحقق طلاق می تواند همه دارایی اش را ببخشد، فقط می تواند از مهریه خود و یا به مقدار آن صرف نظر کند. به عبارت دیگر، در این نوع طلاق، بر مرد، دریافت بیش از مقدار مهر جایز نیست.

^۱-اعزازی، جامعه شناسی خانواده، ص 20-23

^۲-ساروخانی، درآمدی بر دایره المعارف، ص 134

^۳-علاسوند، زن در اسلام، ص 182

^۴-نباء: 8

مبغوضیت طلاق در اسلام در اسلام، پیوند زناشویی پیوند مقدسی است که برای آرامش روح و جسم بشر، لازم و ضروری است. قرآن کریم در آیات بسیاری به ازدواج فرمان داده و پیامبر اسلام نیز بسیار بر آن تأکید کرده و مسلمانان را از این که به خاطر ترس از فقر و نداری، تن به ازدواج ندهند، بر حذر می‌دارند. همانگونه که در اسلام، ازدواج امری مقدس و پسندیده می‌باشد و برای ثبات آن تأکید فراوان شده است، طلاق امری ناپسند و نامقدس است که برای جلوگیری از آن از هر وسیله ممکن استفاده شده و از آن در کلمات شارع مقدس، به عنوان مبغوضترین حلالها و امری که خشم خدا را به دنبال دارد، تعبیر شده است.

هر خانواده ای بدون استثناء می‌خواهند زندگی مشترک و با صفا و لذت بخش و سعادت‌مندی داشته باشند و برای یافتن چنین سعادت‌ی به دنبال عوامل خوشبختی و سعادت می‌روند تا بتوانند طلاق عاطفی را در بین خانواده را از بین ببرند و روابط بین همسران و به تبع آن روابط والدین با فرزندان را تقویت کنند. از این روسوال می‌کنند، می‌اندیشند، کتاب می‌خوانند، مشورت می‌کنند تا به مقصود خود برسند. در ذیل به راهکارهایی در این مورد اشاره می‌گردد: راهکارها در دو قسم رفتارذری و گفتاری بیان می‌شود:

2. راهکارهای رفتاری

2.1. محبت

همه مردم دوستی و محبت را دوست دارند. دل انسان به محبت زنده است. کسی که بداند محبوب کسی نیست خودش را بی کسی و تنها می‌شمارد. همیشه پژمرده و افسرده است مردها از این احساس غریزی خالی نیستند، آنها تشنه عشق و محبت هستند. قبلاً از محبت‌های بی شائبه پدر و مادر برخوردار بوده اند اما از آن هنگام که پیمان زناشویی بستند خودشان را در اختیار زن قرار می‌دهند و همین امر نیز در مورد زنان صدق می‌کند.¹ زن و مرد وقتی به یکدیگر محبت می‌کنند در واقع روابط عاطفی خود را تقویت کرده اند. اصلی ترین موضوع که اثربخشی بخش و سرشار از پویایی و طراوت به همراه خود دارد محبت و دلدادگی است. سرسبزی و شادابی کانون خانواده و بستگی به حضور با نشاط یک زن دارد. اما نشاط و سرزندگی یک زن به محبت مرد وابسته است. برای اینکه زنی بتواند به خانه و همسر و فرزندان با شور و علاقه رسیدگی کند و صفا و صمیمیت را در زندگی جاری سازد و مشکلات را کم کند، به دوست داشتن و ابراز محبت شوهرش نیازمند است.² خداوند در قرآن می‌فرماید: «ولاتسوی الحسنه والاسیئیه اذفع بالتی هی احسن فاذا الذی بینک و بینة عداوه کانه ولی حمیم؛ هرگز نیکی و بدی در جهان یکسان نیست همیشه بدی خلق را به بهترین

¹-سهیلی راد، چگونه بهترین همسر برای شوهرم باشم، ج 1، ص 98

²-محمد زاده، همسر اگر اینگونه بود، ص 65

کنم «وبه هیچ گاه او را محکوم نکن به این که «تو، من وزندگی را دوست نداری» و یا اینکه تو برای زندگی ات ارزش قائل نیستی»

به عبارت دیگر به جای کلمه «تو» کلمه «من» را بیان کنید. این سبب می‌شود که شنونده در مقابل «تو» جبهه نگیرد از خوددوش دفاع نکند.

- فرصت عذرخواهی و جبران اشتباه بدهید، حتی سعی کنید موقعیت عذرخواهی از خطا و اشتباه را فراهم کنید. در فرهنگ اسلامی سفارش فراوان به قبول عذرخواهی شده است:

حضرت علی علیه السلام می‌فرمایند: «الاستغناء عن العذرا عزم الصدق به؛ نیاز نیافتن به پوزش خواهی، عزت بخش تر از پوزش موجه است.»¹

زوجی موفق هستند که بیاموزند چگونه مسائل را مهار کنند و اجازه ندهند این درگیری‌ها به استحکام زندگی آنها آسیب برساند. برای رسیدن به این مهارت باید به نکات زیر توجه کنید:

- یکدیگر را محکوم نکنید بلکه مشکل را بیان کنید.

- زمانی که عصبانی هستید و یا مشاجره می‌کنید تصمیم نگیرید.

- قهر و دعوا را طولانی نکنید، یکی از دو فرد باید با تدبیر، فضای درگیری و دعوا را عوض کند و یا اگر با یکدیگر قهر کردند سعی کند اینقدر طولانی نشود و بهتراکه قدرت روحی بیشتری دارد با دلجویی از زن این قهر را به آشتی شیرین مبدل کند.

- دعوا و درگیری خود را در چهار دیواری خانه تان حبس کنید؛ مهم ترین نکته در درگیری های زناشویی این است که به هیچ عنوان آن را به بیرون منزل منتقل نکنی. به عبارت دیگر درگیری خود را مانند یک راز میان خودتان نگه دارید، اگر چنین نکنید و مطالب درگیری شما پخش شود، پیامدهای منفی زیادی برای شما بروز پیدا می‌کند.

5, 3. سخن محبت آمیز

سخنان محبت آمیز گفتگو و سوال و جواب زن و شوهر باید مودبانه و محبت آمیز باشد نه خصمانه و نفرت انگیز. یک مطلب مخصوص را می‌توان طوری ادا کرد که شنونده را خوش آید و پاسخ نیکو دهد و همان مطلب را می‌توان به نحوی ادعا کرد که شنونده یا جواب ندهد یا جواب زشت وتند بدهد. گاهی ضمن صحبت، زن یا شوهر کلمه‌ای از دهنش می‌پرد و به همسرش می‌گوید، که اثر بدش تا سال‌های متمادی در ذهن او باقی می‌ماند. بنابراین زن و شوهر باید در برابر کلمات تند و خشنی که از همسر خود می‌شنوند، متانت و سعه صدر نشان دهند و صحنه نزاع را به مجلس مزاح

¹ - نهج البلاغه، حکمت 329

تبدیل کنند. مهمتر از کلمات و واژه ها در ایجاد محبت و تقویت رابطه خوب، آهنگ و صدا و حرکات دست و چشم و لب و ابرو هنگام سخن گفتن است. آهنگ نرم و ملایم رابطه عاطفی را قوی کرده، چنانکه صدای کلفت و خشن، ملال و نفرت می آورد. لب خندان و چهره شکفته و باز، شونده را جلب می کند، چنانکه ترشرویی و اخم، هنگام سخن گفتن مخاطب را دلسرد و افسرده می کند، زن و شوهر باید در مکالمات روزمره خود مراعات این نکات را بنمایند. و نیز گفتن کلمه چشم در برابر تقاضای همسر در ایجاد محبت و یک رابطه عاطفی معجزه می کند.^۱

حضرت علی علیه السلام می فرماید: «عودلسانک لین الکلام وبذل السلام، یکنثر محبوبک ویقل مبغضوک؛ زیانت را به سخن ملایم و سلام کردن عادت بده تا دوستانت زیاد و دشمنانت کم شوند.»^۲ خداوند می فرماید: «وهذوا الی الطیب من القول؛ وبهشتیان به سوی سخنان پاکیزه ودلپسند هدایت می شوند.»^۳

بعضی خیال میکنند زن کمبودش این است که مشاغل بزرگ و سروصدا دار ندارد! خیر؛ مشکل سی آن زنی هم که شغل زن این نیست. حت بزرگی دارد، به محیط امنی در خانواده، به یک تکیهگاه مطمئن شوهر مهربان با محب عاطفی و روحی - که شوهر و مرد اوست - نیازمند است. طبیعت و نیاز عاطفی و روحی زن این است؛ باید این نیاز برآورده شود/ ۳۰۷. ۱۳

نتیجه گیری

مجموع مطالب موجود در بیانات مقام معظم رهبری نتیجه میگیریم شد که اگر زن و شوهر بکوشند یکدیگر را بهتر بشناسند، و راههای درست را در پیش بگیرند، سنگ بنای یک رابطه سالم و سازنده را پایه گذاری کرده اند. برای پیشگیری از طلاق عاطفی، نیازمند شناخت به طرف مقابل است تا بتوان در برابر آن حساسیت مناسب نشان داد. همسرانی که اندیشه ها، علاقه ها و خواسته های

^۱-مصطفوی، ج ۱، ص ۴۴

^۲-مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۶، ص ۶۰

^۳-حج: ۲۴

همسر خود رابه خوبی می‌شناسند و در موقعیت های گوناگون در برابر آنها از خودواکنش مناسب نشان می دهند، و همسران موفق کسانی هستند در حفظ علاقه و مودت که خداوند که همسران را مایه آسایش یکدیگر قرار دادند بکوشند در نتیجه بر ای سعادت و خوشبختی در خانواده باید عوامل منطقی و درستی در دست داشته باشیم که بهترین عوامل در آیات قرآن کریم و روایات معصومان علیه السلام بیان شده است و مقام معظم رهبری به نکاتی کلیدی در رفتار و گفتار اشاره فرمودند : که از آن جمله می توان به: صداقت، محبت، احترام متقابل، تقوا و ایمان ، توجه به نیازهای جنسی، همکاری در زندگی می باشد که اگر همسران به عنوان ارکان اساسی خانواده به این موارد عمل کنند باعث تقویت روابط زوجین و به تبع آن باعث بهبود روابط بین سایر اعضای خانواده میشود که در تحکیم بنیان خانواده و جامعه اسلامی بسیار حائر اهمیت است.

منابع:

***قرآن**

***نهج البلاغه**

1-آمدی تیمی، عبدالواحد، غررالحکم و دررالکلم، تهران، نشر دانشگاه تهران، چ سوم، 1361ه-ش.

- 2- اکبری، محمود، صمیمانه با عروس و داماد، قم، نشر نورالزهرا، چ هفتم، 1385 ه-ش.
- 3- اعزازی، شهلا، جامعه شناسی خانواده: (باتاکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر)، تهران، نشر روشنگران و مطالعات زنان، 1385 ه-ش.
- 4- پسندیده، عباس، رضایت زناشویی، قم، نشر دارالحدیث، 1391 ه-ش.
- 5- حسینی، داود، روابط سالم در خانواده، قم، نشر دفتر تبلیغات، چ 19، 1367 ه-ش.
- 6- حرانی، حسن بن شعبه، تحف العقول عن آل الرسول، تهران، نشر کتابچی، 1364 ه-ش.
- 7- دیلمی همدانی، شیرویه بن شهردار، الفردوس، (تحقیق: محمد السعید بیسیونی زغلول)، بیروت، نشر دارالکتب العلمیه، چ اول، 1406 ه-ق.
- 8- رحیمی یگانه، زهرا، خانواده موفق، اصفهان، نشر حدیث راه عشق، چ سوم، 1389 ه-ش.
- 9- سهیلی راد، لیلیا، چگونه بهترین همسر برای شوهرم باشم، قم، نشر مادوتا، چ 1، چ سوم، 1390 ه-ش.
- 10- ساروخانی، باقر، درآمدی بر دایره المعارف علوم اجتماعی، تهران، نشر موسسه کیهان، چ سوم، 1380 ه-ش.
- 11- صدوق، محمد بن علی، الخصال، قم، نشر اسلامی، چ چهارم، 1414 ه-ق.
- 12- طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، (تحقیق: علاء آل جعفر)، قم، نشر اسلامی، چ اول، 1414 ه-ق.
- 13- عاملی، حر، وسائل الشیعه، قم، نشر موسسه آل البيت علیه السلام، چ دوم، 1414 ه-ق.
- 14- علاسوند، فریبا، زن در اسلام، قم، نشر هاجر، چ پنجم، 1397 ه-ش.
- 15- فقیهی، علی نقی، «نگاه تربیتی به روابط عاطفی زوجین در آموزه های دینی»، تربیت اسلامی، شماره 17، 1392 ه-ش.
- 16- قائمی، علی، خانواده و مسائل همسران جوان، نشر شفق، چ پنجم، 1370 ه-ش.
- 17- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول الکافی، تهران، نشر مکتب اسلامی، چ چهارم، 1379 ه-ش.
- 18- محمد زاده، راضیه، همسر اگر اینگونه بود، تهران، نشر منیر، چ سوم، 1384 ه-ش.
- 19- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت، نشر موسسه وفاء، چ 68، چ دوم، 1403 ه-ق.
- 20- مصطفوی، جواد، بهشت خانواده، قم، نشر دارالفکر، چ 1، چ 1386، 23 ه-ش.
21. پسندیده، عباس، طلاق، چرایی و چگونگی، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۹۶

